

**TÜRK HUKUK TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

Journal of Turkish Legal History

ISSN: 1306-6889

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Journal of Turkish Legal History

Sayı 27, 2019 (Bahar)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü	Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)
Kurucular	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mustafa Şentop, Mürteza Bedir
Yayın Kurulu	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mürteza Bedir, Sami Erdem, Ayhan Ceylan, Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu
Danışma Kurulu	İdris Bostan (İstanbul Ü.), Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üni.), İsmail E. Erünsal (İstanbul 29 Mayıs Üni.), M. Emin Artuk (İstanbul Medipol Üni.), İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Kemal Beydilli (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Engin Deniz Akarlı (İstanbul Şehir Üni.), Sevgi Gül Akyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.), Mustafa Avcı (Ankara Sosyal Bilimler Üni.), Yusuf Karakoç (Dokuz Eylül Üni.), Nevin Ünal Özkorkut (Ankara Üni.)
Editör	Fethi Gedikli
Yardımcı Editör	Ali Adem Yörük
Sekreterlik	Furkan Şahan
Baskı	Pelikan Basım, Odin Topkapı Center no: 28/1a, Topkapı / İstanbul Tel: 0212 613 79 55
Baskı Tarihi	Aralık 2019

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yönetim

İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Merkez Bina
Oda 58 Beyazıt/İstanbul/Türkiye
e-posta: hukuktarihimerkezi@istanbul.edu.tr

Bu sayı Sancaktepe Belediyesi'nin katkılarıyla basılmıştır.
Belediye Başkanı Av. Şeyma Döğücü'ye teşekkür ederiz.

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Sayı 27 • 2019 (Bahar)

İçindekiler

Türkiye'deki İsviçre Medeni Kanununun Osmanlı ve İslami Altyapısı <i>Ruth A. Miller - Çev. Elif Kaplan</i>	5
Hüseyin Naci'nin Darülfünun Hukuk Fakültesindeki Son Fıkıh Usulü Ders Takrirleri (1924-1925) <i>Sami Erdem</i>	35
<i>Belgeler/Notlar</i>	
Hukuk Reformu Metinleri 6: 35. Madde Tartışmalarının Gölgesinde Kanuna Dair Üç Metin (Diran Kelekyan, Affan Osman, Kostaki Vayani) <i>Haz. Göktuğ İdiz</i>	93
Vakfa Dair Bir Tedkik: Vakfın Mahiyet-i Hukukiyesiyle Tevessü ve İntişarı ve Avrupa Ulema-yı Hukukunun Vakfı Suret-i Telakkideki Hataları <i>Hüseyin Naci - Haz. Ali Adem Yörük</i>	101
Modern Bir İmam-ı Âzam Menâkıbı <i>Hüseyin Naci - Haz. Ali Adem Yörük</i>	119
Hüseyin Naci Bey'e Dair Birkaç Not <i>Ali Adem Yörük</i>	165

HÜSEYİN NACİ BEY'E DAİR BİRKAÇ NOT*

Ali Adem Yörük**

İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi müderris muavinlerinden, *usul-i fıkıh* dersinin son hocası Hüseyin Naci Bey, 1925 yılının ilk yarısında *usul-i fıkıh* dersi için önerdiği program ve gündeme getirdiği “laik usul-i fıkıh” teklifiyle dikkat çekmiştir. Hüseyin Naci, bu kritik dönemde, hızla değişen şartlar altında, üstadı ve selefi Seyyid Bey’in yaklaşımını dahi yetersiz görerek aşmaya çalışacaktır. Fıkıh usulünün değişen işlevine ilişkin mütalaaları, esasen II. Meşrutiyet yıllarında teşekkül ederek etkili hale gelmiş yeni hukuk telakkilerine dayanmaktadır; bununla beraber medeni kanun meselesinin siyasi müdahale ile yeni bir istikamet almaya başladığı ayların siyasî-hukukî gündemi çerçevesinde şekillenmiştir. Bir başka deyişle, Hüseyin Naci’nin “yeni fıkıh usulü” çerçevesindeki ilmî-fıkrî mesaisi; II. Meşrutiyetin siyasî-kültürel ortamında hayat bulabilen telakkilerin, tadil komisyonlarının lağv edilmesi ve İsviçre Medeni Kanunu’nun tercüme edilmesine karar verilmesinin arefesinde vardığı noktayı göstermektedir; ayrıca önceki ve sonraki benzer yaklaşımların kıymet ve zaaf-

* Hüseyin Naci’yle ilgili çalışmalarında yardımlarını gördüğüm hocam Sami Erdem’e ve metinleri okuyarak uyarılarda bulunan meslektaşım Mahmud Esad Kalıpçı’ya teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Ü., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

larının yoklanabileceği bir girişim olmak bakımından da oldukça öğreticidir¹. Bu yazıda, “laik usul-i fıkıh” teklifiyle tanınan Hüseyin Naci’nin hayat hikâyesi, eserleri ve Darülfünun Hukuk Fakültesi’ndeki faaliyetlerine dair birkaç not aktarılacaktır.

Hüseyin Naci’nin hayat hikâyesine dair bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Hüseyin Naci, şiirlerinde ve vakıf yazısında “Çopurkadızâde” nisbesini kullanmaktadır². Erkek kardeşi³ Fatin Tevfik Bey, *edebiyat* muallimliği yapmış, *Şebâb* mecmuasının yazı heyetinde yer almış, edebî muhitlerde adını duyurmuş bir şairdir; ayrıca Beşiktaş Halk Fırkası kaza idare heyeti üyeliğinde bulunmuş, Elektrik Şirketi’nde şef olarak çalışmıştır⁴.

Hüseyin Naci, Darülfünun’un Hukuk ve Edebiyat şubelerinden aliyyülâlâ dereceyle mezun olmuştur⁵. Beyrut Hukuk Mektebi’nde *arazi ve evkaf* muallimliği yapmış, aynı zamanda Beyrut Ticaret Mektebi’nde *Türkçe* dersleri vermiştir⁶. 1915 ders yılının başlarında, müderris muavini olarak Darülfünun Hukuk

¹ Bu konuda etraflı değerlendirmeler ve “Usul-i Fıkıh Nasıl Tedris Edilmeli?” makalesinin çeviriyazısı için bkz. Sami Erdem, “Yeni Usul-i Fıkıh Arayışları Çerçevesinde Bir Metin: Hüseyin Naci ve *laik* usul-i fıkıh”, *Divan*, 1997/1, s. 213-223 (kaynak metin, *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*’nın Mayıs 1341/1925 tarihli 18. sayısında yayımlanmıştı). Hüseyin Naci’nin 1340-1341 (1924-1925) ders yılına ait *usul-i fıkıh* ders notunun metni ve “Usul-i Fıkıh Nasıl Tedris Edilmeli?” makalesiyle mukayesesi için bkz. Sami Erdem, “Hüseyin Naci’nin Darülfünun Hukuk Fakültesindeki Son Fıkıh Usulü Ders Takrirleri (1924-1925)”, bu sayı.

² Meşhur hukukçularımızdan Seydişehirli Mahmud Esad Efendi’nin aile adı da Çopurkadızâde’dir. Aralarında akrabalık olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşamadık.

³ Hüseyin Naci’nin kız kardeşleri de vardır. Bkz. “Teşekkür-i Alenî”, *İkdam*, nr. 10255, 25 Teşrinievvel 1925, s. 4. Hüseyin Naci’nin yeğeni Ayşe Maide Uşçopur’un vefat ilanına göre, kız kardeşlerinden biri, Mehmed Hidayet Bey’le evli olan Fatma Refika Hanım’dır. Bkz. *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1969, s. 7.

⁴ Fatin Tevfik Bey için bkz. “Fatin Tevfik Öldü”, *Milliyet*, nr. 2572, 11 Nisan 1933, s. 3; “Fatin Bey’i de Kaybettik”, *Vakit*, nr. 5477, 11 Nisan 1933, s. 4. Ailesinin cenazede bulunanlara hitaben yayımladığı teşekkür mesajı için bkz. “Alenî Teşekkür”, *Cumhuriyet*, nr. 3210, 16 Nisan 1933, s. 4. Bazı şiir ve yazıları için bkz. Kevser Sönmez, “Şebâb Mecmuası-Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçme Metinler”, Gazi Üni. SBE yüksek lisans tezi, Ankara 2015, s. 180, 269, 310, 388, 429, 449-450. Gençlik fotoğrafı için bkz. *Şebâb*, sy. 3, 6 Ağustos 1336, s. 51.

⁵ COA, 27 Teşrin-i sâni 1332 (10 Aralık 1916), MF.ALY., nr. 100/108, lef 1. Darülfünun’dan önce Mekteb-i Sultanî’den mezun olmuş olabilir. 1912 mezunlarına ait listenin üçüncü sırasında bir “Hüseyin Naci” vardır. Bkz. Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, Yeditepe Yay., 2016, s. 342. Kaynak kullanımı ve mensup olduğu edebî muhit bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

⁶ COA, 29 Eylül 1332 (12 Ekim 1916), MF.ALY., nr. 95/34 (Belgede adı Hüseyin Naci’yle beraber geçen Beyrut Hukuk Mektebi muallimlerinden Hilmi Bey, Beyrut Ticaret Mektebi’nde *kavânin* dersleri vermiştir); ayrıca bkz. COA, DH.UMVM, 7/51.

Fakültesi'ne atanma talebi uygun bulunmamıştır⁷. Yine Beyrut'ta iken, hukuk veya iktisadiyât sahasında tahsilini ilerletmek üzere Maarif Nezareti tarafından Almanya'ya gönderilmesi gündeme gelmişse⁸ de bunun da gerçekleşmediğini zannediyorum.

Hüseyin Naci'nin herhangi bir kitabını tespit edemedik⁹. 1920'nin Kasım-Aralık aylarında *Şebâb* mecmuasında “Çopurkadızâde H. N.” imzasıyla iki şiiri çıkmıştır¹⁰. Beyrut Hukuk Mektebi muallimi iken yazdığı “Vakfa Dair Bir Tedkik” başlıklı yazı, bildiğimiz en erken tarihli akademik metnidir¹¹. Yazı, *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nın ikinci devresinde, Kasım 1922'de yayımlanmışsa da yazarın “Beyrut Hukuk Mektebi *arazi ve evkaf* muallimi” olarak belirtilmesinden ve yazının üslup ve içeriğinden yola çıkarak metni, Hüseyin Naci'nin Beyrut yıllarına nisbet etmek gerektiği kanaatindeyim. Yazı, dört beş yıl kadar önce gönderilmiş, mecmuanın inkıtaya uğramasından ötürü geç yayımlanmış olmalıdır. 1925 yılındaki metinleriyle karşılaştırıldığında sorunları vaz etme ve ele alma biçiminde farklılıklar olduğu görülmektedir. Hüseyin Naci, bu yazısında vakfın mahiyetiyle ilgili detaylı bir soruşturma yapmakta, vakfın benzer

⁷ Maarif Nazırı Şükrü Bey'e gönderdiği, 1 Teşrin-i sâni 1331 tarihli (14 Kasım 1915) telgraf ve “dosyasında hıfzı lâzım gelir” kaydı için bkz. COA, MF.ALY., nr. 84/22.

⁸ Beyrut valisinin Maarif Nezareti'ne hitaben yazdığı yazı şöyle: “Darülfünun Hukuk ve Edebiyat şubelerinden aliyüülalâ derede mezun ve el-yevm Beyrut Hukuk ve Ticaret mektepleri muallimlerinden bulunan Hüseyin Naci Bey, tevsi-i malumat ve iktisab-ı ihtisab maksadıyla diğer arkadaşları gibi Nezaret-i celileleri hesabına hukuk veya iktisadiyât tahsili için Almanya'ya i'zâm buyurulması arzusuyla müracaatta bulunmuştur. Mücerred ikmâl-i tahsil fikir ve hahişiyle vâki olan bu talebi is'âf olunursa istikbalen hıdemât-ı vataniyesinden edilecek istifade bi't-tab' daha esaslı ve vâsi olacağından nezd-i devletlerince mazhar-ı tasvib buyurulacağını ümid ettiğim taleb-i vâkiin tervici halinde memlekete faideli olacağını arz ederim...” (COA, 27 Teşrin-i sâni 1332/10 Aralık 1916, MF.ALY., nr. 100/108, lef 1).

⁹ Aynı adı taşıyan başka müellifler vardır. *Muhtasar Emrâz-ı Nisâ* (İstanbul, Kasbar Matbaası, 1313) mütercimi Hüseyin Naci, doktor yüzbaşı Hüseyin Naci b. Râmiz'dir (Atatürk Kitaplığı, Bel. Mtf., nr. 56176). *Bir Müteverrimenin Sergüzeştî*'nin yazarı Burhanzâde olarak kaydedilmiştir (Atatürk Kitaplığı, Bel. Mtf., nr. 56175; TBTk, 14163). Pierre Loti'nin *Meyuseler (muasır Türk haremlerine dair roman)* adlı kitabının (İzmir, Marifet Matbaası, 1338, 64 s.) müterciminin kimliğini netleştiremedim.

¹⁰ Ahmed Haşim'e ithafen, “Denizlerde Seher”, *Şebâb*, sy. 15, 5 Teşrin-i sâni 1336/Kasım 1920, s. 366; “Efsane-i Keder”, *Şebâb*, sy. 20, 31 Kânun-ı evvel 1336/Aralık 1920, s. 486; ayrıca bkz. Kevser Sönmez, *agt*, s. 451. “Çopurkadızâde” kaydı yoksa da Fatin Tevfik Bey'e ithaf edilmiş “H. N.” imzalı “O, Hep O, Daima O...” başlıklı şiirin (*Şebâb*, sy. 18, 16 Kânun-ı evvel 1336/Aralık 1920, s. 439-441) de Hüseyin Naci'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.

¹¹ Hüseyin Naci'nin bu yazısı için bkz. Ali Adem Yörük (haz.), “Vakfa Dair Bir Tedkik: Vakfın Mahiyet-i Hukukiyesiyle Tevessü ve İntişarı ve Avrupa Ulema-yı Hukukununun Vakfı Suret-i Telakkideki Hataları”, bu sayı.

kurumlardan farkını ortaya koymaya çalışmaktadır. Muhtelit mahkeme kararlarını zikrederek bunların sebep olduğu teşevvüşe dikkat çekmesi, mukayeseli hukuk yaklaşımı için sahih bir zemin inşa etmeye çalışması ve nazariyat ile tarihsel gelişimi mümkün mertebe birarada ele alma çabası, ciddi bir arayışın işaretleri olarak görülebilir.

Hüseyin Naci, aynı yıllarda bir İmam-ı Âzam biyografisi kaleme almıştır¹². Metni, “risale” olarak adlandırmakta ve Beyrut’ta iken yazdığını belirtmektedir. Biyografide menâkıp unsurlarına yer verilmekle beraber akademik üslup basıktır. Hüseyin Naci’nin bu metni, yeni değerlerle örülü İmam-ı Âzam biyografilerinin ilk örneklerinden biri olarak telakki edilebilir¹³. Metin, 1924 yılının son aylarında “İslâm Hukuku Tarihi Tetebbuâtından, Büyük Müctehidler” üst başlığıyla, dokuz parçadan oluşan bir yazı dizisi şeklinde *İkdam*’da yayımlanmıştır. “İslâm hukuku tarihi” adlandırması, yeni bir araştırma alanına işaret etmektedir. Bu başlık ve içerikte, uzun sayılabilecek bir metnin 1924 yılının sonunda belli başlı gazetelerden birinde yayımlanması ve kaynaklara dönüş fikri temel alınarak geniş -giderek serbest- yorum imkânlarının arandığı, mezhep merkezli fikhî düşüncenin itibarsızlaştığı bir dönemde “büyük müctehidler”in üst başlık olarak seçilmesi bilhassa önemlidir. İmam Mâlik’ten ve İmam-ı Âzam döneminde yaşamış meşhur fakihlerden ileride bahsedeceğini söylemekle beraber “büyük müctehidler” dizisinden başka bir yazı tespit edemedim.

Hüseyin Naci’nin İmam-ı Âzam biyografisinin son kısmı yayımlanmamıştır. Yazı dizisinin başındaki plana göre “Hâtıme” eksiktir. Metnin akışı dikkate alındığında ise “Kıyas ve Hadis Münazaâtı” konusunun tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre bir veya iki yazının eksik kaldığı söylenebilir. Son yazının çıktığı gün Hüseyin Naci, Darülfünun Hukuk Fakültesi *hukuk-ı mede-*

¹² Hüseyin Naci’nin İmam-ı Âzam biyografisi için bkz. Ali Adem Yörük (haz.), “*Modern Bir İmam-ı Âzam Menâkıbı*”, bu sayı.

¹³ Bu çizgideki metinlere bir örnek olarak bkz. İzmirli İsmail Hakki, “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arap Yarımadasında İzleri”, İkinci Türk Tarih Kongresi [1937] (Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler), Ankara, TTK Yay., 1943, s. 287-289. Mekteb-i Hukuk’un ilk mezunlarından, *Ruhu’l-Mecelle* müellifi Hacı Reşid Paşa’nın kaleme aldığı *İmam-ı Âzam’ın Siyâsi Tercüme-i Hali* adlı kitap, daha ziyade klasik menâkıbnâme literatürüne bağlanabilir. (Kitabı konu alan bir neşir çalışması için bkz. İsmail Bilgili, “Ahmed Reşid Paşa’nın İmam-ı Âzam’ın *Siyâsi Tercüme-i Hali* adlı eseri ve değerlendirmesi”, *Tahkik-İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 2/2 (Aralık 2019), s. 235-256). Bununla beraber “meşveret” ve “hürriyet” atıfları dikkat çekicidir. Bkz. *agm*, s. 239, 243, 244, 249.

niye müderris muavinliğine atanmıştır¹⁴. Yazı dizisinin tamamlanmaması bu atamayla ilgili olabilir. İmam-ı Âzam çalışmasının Fakülteye intisabına vesile olduğu da düşünülebilir.

Hüseyin Naci, 1924 yılı Aralık ayının ortasından itibaren Hukuk Fakültesi'nde müderris muavini olarak çalışmış; ancak *hukuk-ı medeniye* değil, *usul-i fıkıh* dersini -vekâleten- yürütmüştür. Muallim kadrosuna geç katılmasından olacak, 1340-1341 (1924-1925) ders yılına ait *Talebe Rehberi*'nde Hüseyin Naci'nin adı geçmez. 1341-1342 (1925-1926) ders yılına ait *Talebe Rehberi*'nde ise *usul-i fıkıh* dersi kısmında “vekaleten, müderris muavini Hüseyin Naci Bey tarafından tedris edilmektedir” ifadesi bulunmaktadır, ancak dersin içeriğine dair ayrıntılı bilgilerden sonra “ahîren Meclis-i Müderrisînce *usul-i fıkıh* dersinin ilgası ve yerine *Türk tarih-i hukuku* dersinin ihdası karargir olmuştur” notu düşülmüştür¹⁵. Meclis-i Müderrisîn'in bu kararından önce, Hüseyin Naci'nin 1925-1926 ders yılı için önerdiği programa dair birkaç noktaya işaret etmekte fayda var.

Hüseyin Naci'nin 1925-1926 ders yılında okutulması planlanmış *usul-i fıkıh* dersi için önerdiği program, “Usul-i Fıkıh Nasıl Tedris Edilmeli?” başlıklı yazısına (Mayıs 1925) eklediği programın tadil edilmiş versiyonudur. Esas çizgiler aynı kalmakla beraber programda küçük, fakat anlamlı bazı değişiklikler yapılmıştır. “Tarihçe” başlıklı birinci kısımda Tanzimat sonrası Osmanlı hukuku konuları arttırılmıştır: “Osmanlı Devleti'nde usul-i adliye tarihçesi” başlıklı üçüncü fasılda, Tanzimat sonrası teşri usulü ve kanunlar konularına “hukuk-ı âmme ve hukuk-ı hususiye nokta-i nazarından bu devrin arz ettiği esasât ve evsâf”, Tanzimat döneminin vasıfları konusuna ise “Avrupa hukukuyla ilk temaslar” konusu eklenmiştir. Bu fasla eklenen yeni bir konu (“dinî hukuk-müsbet hukuk”) güncel gelişmeleri izah etmek için elverişli bir ayırım öngörmektedir.

“Bazı Esasât-ı Mühimme” başlıklı ikinci kısmında; II. Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet yılları hukuk gündeminin güçlü söylemlerinden biri olan “bir mezhebden diğerine intikal”, pratik bir karşılığı kalmadığı için programdan

¹⁴ “Darülfünun Tayinleri”, *İkdam*, nr. 9949, 14 Kânunievvel (Aralık) 1924, s. 3. (Aynı tarihte Vehbi Bey de *hukuk-ı ceza* müderris muavinliğine getirilmiştir).

¹⁵ *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi 1341-1342*, İstanbul, Yeni Matbaa, s. 91, 93. *Talebe Rehberi*'nde dersine ve programına yer verildiği halde Hüseyin Naci'nin adı, muallimlerin ad ve adresterlerinin bulunduğu listeye alınmamıştır (s. 116-117).

çıkarılmış; yeni yorumlara konu olabilecek “İslâmiyette hukuk-ı esasiye, velâyet, hüküm, hakk-ı mülkiyet, masûniyet” konuları programa eklenmiştir.

“Kavâid-i İstinbât” başlıklı üçüncü kısımda ise “maksat” olarak sunulan iki alt başlık “bâb”a dönüştürülerek nötr bir şekle sokulmuş; nassların yerine kanunları koyma fikrini gösteren “Mütûn-ı kanuniyeden ahkâmın suver-i istinbatıyesi” şeklindeki “birinci bâb”ın başına, Hüseyin Naci’nin önerdiği genel çerçeveye¹⁶ ve bâb başlığına pek de uygun düşmeyen “İslâm hukukunda menâbi: Kur’an’ın tahlili, re’y ve hadis meslekleri ve evsâf-ı esasiyeleri, mevzu hadisler ve hadislerin kıymeti”¹⁷ konuları eklenmiştir.

Medeni kanun meselesinde kesin bir karar verildikten sonra Hüseyin Naci, *usul-i fıkıh* programının ana çizgilerini korumuş; Tanzimat sonrasına, gelinen noktayı temellendirmek bakımından daha çok yer vermiş, tadil çalışmalarının akamete uğramasından ötürü dayanaksız kalan mezheplerarası fikhî yaklaşımı ise dışarıda bırakmıştır. Dikkat çekici başka bir husus, kanun metinlerinden hüküm çıkarma konusunun başında nassı yeniden gündeme getirmesidir¹⁸. Dersle ilgili tasavvurları göstermesi bakımından önemli olan bu program, ders yılının başındaki gelişmelerden ötürü hayata geçirilemeyecektir.

1925-1926 yılına ait *Talebe Rehberi*’ndeki ifadelerden anlaşılacağı üzere Darülfünun Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisîni, rehberin ilk hazırlıkları sırasında *usul-i fıkıh* dersinin ders programındaki yerini korumuş; ancak rehber basılmadan önce, 1925-1926 ders yılının ilk günlerinde¹⁹, dersin ilga edilmesine karar vermiştir. Bu karar, Darülfünun Hukuk Fakültesi’nin kendi şartlarını da dikkate alarak Ankara’daki gelişmelere uyum sağlama arayışının, daha yakından bakıldığında Fakülte teşkilat ve programının Ankara Hukuk Mektebi’yle uyumlu hale getirilmesi çalışmalarının sonucudur²⁰. Kararın ortaya çıkışına dair şunlar zikredilebilir: Darülfünun Hukuk Fakültesi’nde öğrenim süresinin

¹⁶ Bkz. Sami Erdem, “Yeni Usul-i Fıkıh Arayışları Çerçevesinde Bir Metin: Hüseyin Naci ve *lâik usul-i fıkıh*”, s. 215.

¹⁷ Hüseyin Naci’nin bu konulardaki görüşleri için bkz. “*Modern Bir İmam-ı Âzam Menâkıbı*”.

¹⁸ Programdaki değişiklikler için krş. Sami Erdem, “Yeni Usul-i Fıkıh Arayışları Çerçevesinde Bir Metin: Hüseyin Naci ve *lâik usul-i fıkıh*”, s. 222-223; *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi 1341-1342*, İstanbul, Yeni Matbaa, s. 91-93.

¹⁹ Derslerin başladığına dair bkz. “Hukuk Fakültesi’nde Kayıt ve Kabul Müddeti”, *İkdam*, nr. 10242, 11 Teşrinievvel 1925, s. 5. Dersler başlamakla beraber öğrencilere kolaylık sağlamak amacıyla kayıt süresi 15 Ekim’e kadar uzatılmıştır (*aynı yer*).

²⁰ Bu konuyu başka bir yazıda ele almak niyetindeyim.

üç yıla indirilmesi üzerine bir doktora sınıfı ihdas edilmiş, ders programının gözden geçirilmesi gerekmiş; derslerin sınıflara dağılımını belirlemekle görevlendirilen komisyon, oluşturduğu ders cetvelini 17 Ekim'de Meclis-i Müderrisîn'e sunmuştur. Komisyonun çalışmalarını değerlendirmek üzere toplanan Meclis-i Müderrisîn'in kararlarından biri *usul-i fıkıh* ve *tarih-i hukukla* ilgilidir; Fakülte reisi Aynizade Hasan Tahsin Bey'in ifadeleriyle "*usul-i fıkıh* dersi şimdiden ilga edilmiş olup yerine *tarih-i hukuk* dersi tedris edilecektir". Bu kararın tarihi, 18 Ekim 1925'tir²¹.

Sarsıcı bir tesadüf; Hüseyin Naci Bey, son iki gününü Şehremaneti binası yakınlarındaki İran Hastanesi'nde geçirdikten sonra, dersinin ilga edildiği 18 Ekim 1925 Pazar günü vefat etmiştir. Kardeşi Fatin Tevfik'in ifadesiyle "ufûlü", "ânî ve saikavî"ydi. Hüseyin Naci'nin, evli ve bir çocuk sahibi olduğunu onun beyanından²²; Darülfünun *usul-i fıkıh* müderrisliğinin yanı sıra Erenköy Kız Lisesi'nde *felsefe* ve *ictimaiyât* muallimliği yaptığını vefat ilanlarından öğreniyoruz²³. 19 Ekim'de, cenaze namazı Fatih Camii'nde kılınmıştır. Fatih

²¹ "Hukuk Fakültesi - Tedrisatın Üç Seneye Tenzili", *Millet*, nr. 54, 19 Teşrinievvel 1925, s. 2. Meclis-i Müderrisîn'in kararları 1 Kasım 1925'te Darülfünun Divanı tarafından onaylanacak ("Darülfünun Divanı - Hukuk Fakültesi Tedrisatının Üç Seneye Tenzili Kararı Tasvib Edildi", *Cumhuriyet*, nr. 533, 2 Teşrin-i sâni 1925, s. 2); konu, Maarif Vekaleti üzerinden İcra Vekilleri Heyeti'nin gündemine de girecek, bir ay kadar sonra konuyla ilgili bir kararname çıkarılacaktır. 7 Aralık 1925 tarihli kararname metni için bkz. Ahmet Mumcu, *age*, s. 67, dn. 52; ayrıca bkz. Sami Erdem, "Yeni Usul-i Fıkıh Arayışları Çerçevesinde Bir Metin: Hüseyin Naci ve *lâik* usul-i fıkıh", s. 214, dn. 6.

²² Fatin Tevfik'in gazetelere gönderdiği "teşekkür-i alenî" şöyle: "Çok sevgili kardeşimiz muallim Hüseyin Naci Bey'in ânî ve saikavî ufûlü üzerine muhterem Darülfünun emanetiyle hey'et-i müderrisinin ve muhtelif mektepler hey'et-i idareleriyle aziz talebelerinin ve matbuatın, içinde son iki gününü yaşadığı İran Hastahanesi asil ve fazıl müdürüyle umum memurîninin ve bilcümle kıymetdâr arkadaşlarının gerek şifahen ve gerek tahriren ihzar buyurdıkları merbutiyet ve uluvv-i insaniyete ayrı ayrı mukabele etmenin adem-i imkânı karşısında hissiyât-ı minnetdarâne ve müteşekkîrânemizin alenen iblâğına ceride-i muhteremenizin lutf-ı tavassutunu istirham eylerim efendim. Merhumun hemşireleri, zevcesi ve yavrusu namına kardeşi Fatin Tevfik". Bkz. "Teşekkür-i Alenî", *İkdam*, nr. 10255, 25 Teşrinievvel 1925, s. 4; "Teşekkür", *Vakit*, nr. 2809, 25 Teşrinievvel 1925, s. 3.

²³ "Darülfünun hey'et-i tedrisiyesinden ve Erenköy Kız Lisesi *felsefe* ve *ictimaiyât* muallimi Çopurkadızâde Hüseyin Naci Bey iki gündün beri tedavi edildiği Şehremaneti binası kurbündeki İran Hastahanesi'nde dün tekml-i enfâs-ı hayat etmiştir. Cenazesi bugün saat on buçukta mezkur hastahanedен kaldırılarak Fatih cami-i şerifinde namazı ba'de'l-eda ihzar kılınan mahber-i mahsusuna defn edilecektir. Bkz. "Elîm Bir Ziyâ", *Vakit*, nr. 2803, 19 Teşrinievvel 1925, s. 4; ayrıca bkz. "Müessif Bir İrtihal", *Cumhuriyet*, nr. 520, 19 Teşrinievvel 1925, s. 4. Erenköy Kız Lisesi on birinci sınıf öğrencilerinin taziye mesajı: "Kıymetdâr büyük hocamız Hüseyin Naci Bey'in ziyâ'ını derin acılarla karşıladık. Keder-dîde birader ve ailesinin, muallim ve arkadaşlarımızın teessürlerine bütün kalbimizle iştirak ederiz". Bkz. *Millet*, nr. 55, 20 Teşrinievvel 1925, s. 4.

Camii haziresine defnedildiği anlaşılmaktadır. Cenaze merasimine Ebül'ulâ Mardin ve Ahmed Samim Gönensay da katılmıştır²⁴. Birkaç "hüs-n-i şehadet" kaydıyla bitirelim:

"Merhum, Darülfünun'da Seyyid Bey'den inhilâl eden *usul-i fıkıh* kürsüsünü işgal ediyordu. Çok kıymetli, çok değerli bir müderristi. Genç yaşta ufülü memleket ve Darülfünun için büyük bir ziyâ'dır"²⁵.

"Hüseyin Naci Bey, gayûr ve mukdim, kıymetli bir ilim adamıydı. Gençti, memleket kendisinden daha pek çok istifadeler edecekti. Vefatı ile talebesini, dostlarını ve ailesini derin bir teessür içinde bırakmıştır. Keder-dide kardeşine ve ailesine beyan-ı taziyet ederiz"²⁶.

"Vefatıyla memleketimiz ilim ve irfan sahasında derin bir boşluk bırakan müderris-i merhum... yakın vakitlere kadar gazetemiz hey'et-i tahririyesi meyânında bulunmakta idi. Kendisi her mânasıyla bir insan-ı mükemmeldi. Uzun zamanlar devam eden refakati esnasında hepimizin samimiyet ve hürmetleriyle meşbu bulunmuştu. Bundan mâadâ merhum hakiki bir ilim adamı idi. Bütün hayatını felsefe, fıkıh ve ictimaiyât tettebbuuna hasır etmişti. Tevazu, Naci Bey'in en yüksek vasf-ı mümeyyizi idi. Her hakiki ilim adamı gibi nümâyışten, gösterişten daima çekinmiş, sadece ilim ve tettebbu ile geçen bir hayatı her şeye tercih etmişti. Binâenaleyh onun ölümü memleketin ilim âlemi namına hakiki ve ciddi bir ziyâ'dır. Biz kemâl-i teessürle onun tabut-ı hazini önünde baş eğerken keder-dîde ailesine de en kalbî taziyetlerimizi iblâğ ederiz"²⁷.

"Merhum ilmî birçok âsârıyla memleketine ve pek sevdiği şakirdlerine lâ-yezâl hizmetlerde bulunmuştu. İrfan ve nezahet-i ahlâkiye itibarıyla bu güzide evladının pek genç iken ufülünden dolayı aile-i elem-dîdesiyle bütün şübbân-ı memleketin hakiki felaketlerini samimi taziyelerimizle tesliyye şitâb eyleriz"²⁸.

²⁴ "Cenazesi... ihtifalât-ı lâzime ile kaldırılarak yetiştirdiği birçok talebelerinin ve dostlarının eyâd-i ihtirâmında Fatih cami-i şerifine nakl edilmiştir. Orada cenaze namazı eda ve badehu ihzâr kılınan medfen-i mahsusuna defn olunmuştur. Cenaze merasimine büyük bir kalabalık iştirak etmiş ve bir müfreze polis iki kol olarak alayı takip etmiştir. Cenazede Darülfünun emini Nureddin, müderris Ebül'ulâ, Samim beyler ve bütün Darülfünun müderrisleri, bazı kâtib-i adller, bazı mehâkim rüesâsı ve sair kendisini sevenler hazır bulunmuşlardır". Bkz. "Hüseyin Naci Bey'in İrtihali", *Millet*, nr. 55, 20 Teşrinievvel 1925, s. 4. Cenaze münasebetiyle Hukuk Fakültesi'nde saat ondan itibaren öğrenime ara verilmiştir. Bkz. "Hüseyin Naci Bey'in Cenazesi", *Akşam*, nr. 2522, 20 Teşrinievvel 1925, s. 2.

²⁵ "Hüseyin Naci Bey'in İrtihali", *Millet*, nr. 55, 20 Teşrinievvel 1925, s. 4.

²⁶ "Elim Bir Ziyâ", *Vakit*, nr. 2803, 19 Teşrinievvel 1925, s. 4.

²⁷ "Müessif Bir İrtihal - Darülfünun hey'et-i tedrisiyesinden Hüseyin Naci Bey kardeşimiz vefat etti", *İkdam*, nr. 10250, 19 Teşrinievvel 1925, s. 3.

²⁸ "Müessif Bir İrtihal", *Cumhuriyet*, nr. 520, 19 Teşrinievvel 1925, s. 4.